

Masarykova univerzita

Fakulta sociálních studií

Katedra sociální politiky a sociální práce

Ženský alkoholismus v České republice z pohledu teorie anomie Mertona

DOBŘE, A

SPR209 Sociální deviace pro SPR

Vypracovala: Terezie Měchurová (426989)

Datum: 25. 4. 2015

Obsah

Úvod	3
Závislost na alkoholu.....	4
Závislost na alkoholu v České republice	4
Nárůst závislosti žen na alkoholu	5
Dvě skupiny závislých žen.....	6
Teorie anomie podle Mertona.....	7
Aplikace teorie anomie na zvolenou problémovou skupinu	9
Zhodnocení vhodnosti zvolené teorie.....	10
Použitá literatura.....	11

Úvod

Ve své seminární práci se chci zabývat závislostí na alkoholu u žen v České republice, protože je široká pozornost spíše věnována alkoholismu u mužů nebo na celkové populaci. K této sociálně problémové skupině jsem si zvolila teorii anomie R. K. Mertona PROČ TUTO A NE JINOU?. Cílem práce tedy bude Zhodnocení vhodnosti aplikace teorie anomie R. K. Mertona vůči vysvětlení alkoholismu u žen v České republice. Tohoto cíle se budu snažit v následujících kapitolách, které se budou zabývat závislostí na alkoholu u žen v ČR, vysvětlením teorie anomie R. K. Mertona a zvolením indikátorů této teorie k otestování vhodnosti zvolené teorie. Závěrečné shrnutí bude obsahovat zjištěné poznatky, zhodnocení vhodnosti teorie na daný problém a návrh vhodnější teorie.

Závislost na alkoholu

Závislost na alkoholu představuje v České republice nejrozšířenější typ závislosti, protože počet závislých na alkoholu převyšuje počet závislých na jiných drogách (Matoušek, 2003). Podle odhadů se jedná minimálně o desetkrát vyšší počet závislých v porovnání se všemi problémovými uživateli nelegálních drog v České republice.

V knize Návykové chování a závislost uvádí K. Nešpor (ROK VYDÁNÍ KNIHY) několik bodů podle kterých je možné diagnostikovat závislost. K diagnostice stačí pouze tři znaky z tohoto výčtu:

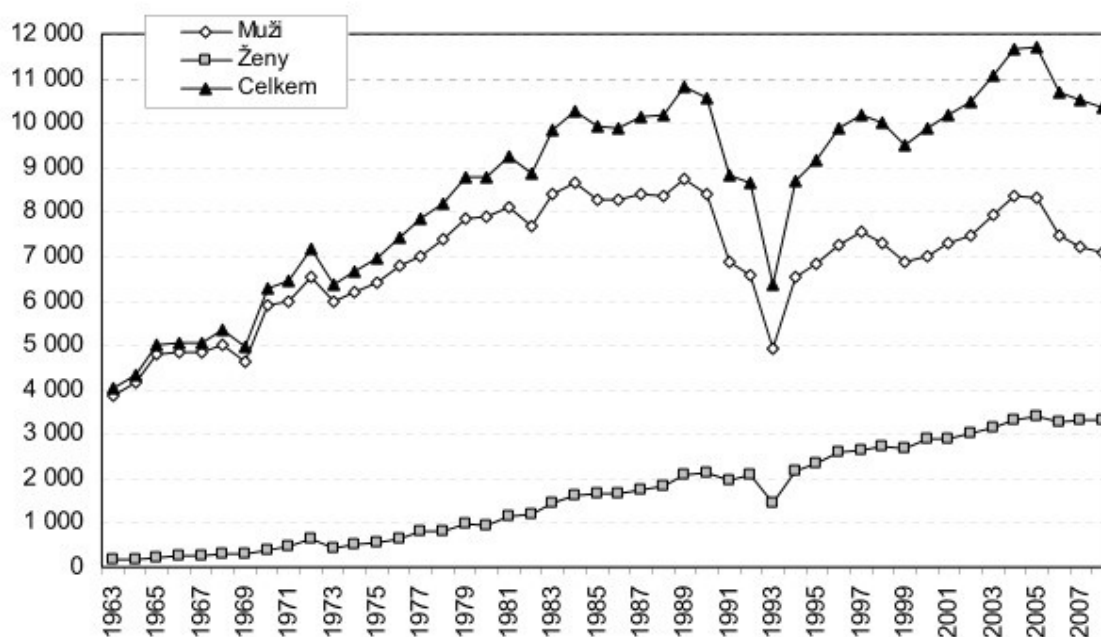
- a) silná touha nebo pocit puzení užívat látku
- b) potíže v sebeovládání při užívání látky
- c) tělesný odvykací stav
- d) průkaz tolerance k účinku látky (vyžadování vyšších dávek látky, aby se dosáhlo účinku původní vyvolaného nižšími dávkami)
- e) postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů
- f) pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků

V české společnosti dochází k problému, protože alkohol často ani nepovažuje za drogu, nebo jej pokládá za méně nebezpečnou drogu ve srovnání nelegálními drogami (Ganeri, 2001). K tomuto názoru svým podílem přispívá skutečnost, že alkohol má v české společnosti pevné místo a představuje součást společenského a kulturního života.

Průměrná spotřeba na osobu v České republice je KDY? 13 litrů čistého alkoholu, na muže je to dokonce 18,6 litrů (WHO ROK VYDÁNÍ). Pro srovnání s celosvětovým průměrem podle WHO, každý člověk starší 15 let vypije 6,2 čistého alkoholu ročně, což znamená že český průměr je dvakrát větší.

Nárůst závislosti žen na alkoholu

Obrázek 4-6: Vývoj počtu hospitalizací v psychiatrických lůžkových zařízeních pro poruchy způsobené užíváním alkoholu podle pohlaví v letech 1963–2008

Zdroj: ÚZIS (2011)

Podle tohoto grafu je vidět postupné zvyšování hospitalizací v psychiatrických lůžkových zařízeních u žen.

Pokud srovnáme závislost mužů a žen na alkoholu, setkáme se s tím, že konzumace alkoholu u žen není tak tolerována společností jako u mužů. Společnost nahlíží na ženy alkoholičky kriticky. „Alkoholičky trpí větší stigmatizací než alkoholicí. Alkoholičky jsou méně ochotné zapojovat se do léčebných programů z důvodu strachu že, veřejná nálepka alkoholičky bude mít pro ni nepříjemné následky např. ztráta opatrovnického práva dětí.“ (C. M. Renzetti, D. J. Curran, 2005 str. 509).

Trávníčková (2001) v kapitole Alkoholismus u žen říká: „V současnosti je pití u žen výrazem přijetí tradičních hodnot a aktivit spolu s reakcí na sociokulturní dezorganizaci. Až na dalším místě je podle některých odborníků pití alkoholu reakcí na deprivaci. Alkohol v naší kultuře vstupuje do života velmi lehce zejména proto, že po staletí doprovázel příjemné lidské rituály. Po požití alkoholu se lidé snadněji sblíží a různé osobní nebo pracovní problémy se již nejeví tak nesnesitelné a nepřekonatelné.“

Podle výzkumu z roku 1960 byl poměr závislých mužů na alkoholu a závislých žen v Československu 1:20. Ženský alkoholismus ovšem v následujících letech rapidně stoupal. V letech 1963-1980 stoupl počet žen závislých na alkoholu ve věkové skupině 30-50 let o 409%. Roku 1983 byl počet evidovaných žen v ČSSR 16 433, což bylo 7,3%, v poměru k mužům 1:14; v roce 1985 to už bylo 8% a poměr k mužům 1:12,5 (Kunda, 1988).

U žen se vytváří návyk na alkohol po kratší době než u mužů. Tento fakt je zapříčiněn tím, že účinky alkoholu v krvi závisí na pohlaví a jelikož ženy mají nižší obsah vody a vyšší obsah tuku v těle, dochází k tomu, že ženy při požití stejného množství alkoholu na 1 kg tělesné hmotnosti mají vyšší hladinu alkoholu v krvi než muži. Ženy navíc reagují na alkohol silněji a méně předvídatelně. (Nešpor, 1996).

Dvě skupiny závislých žen

Podle odborníků se ženy závislé na alkoholu rozdělit do dvou skupin: „Problematika žen závislých na alkoholu je poněkud odlišná, než problematika mužů. Zatímco nejčastějšími mužskými pacienty jsou hoši ve věku pětadvaceti let, v případě žen je tomu v průměru až o deset let déle. Závislé ženy lze v podstatě rozdělit do dvou skupin - v první skupině relativně starších žen lze nalézt bohatou neurotickou symptomatologii při zdánlivé sociální stabilizaci. (Tyto pro cizí oči dobré matky, pozorné manželky a o staré rodiče pečující dcery - doma potají pijí, aby se zbavily vnitřního napětí, vzniklého z té neustále se prohlubující propasti mezi tím, co by dělat chtěly a tím, co dělat musí, neboť nemají sílu být vnitřně otevřené...) Druhou, nepoměrně menší skupinu pak tvoří adolescentky, u nichž už v převážné 28 většině případů lze zaznamenat vývoj psychopatických rysů." (Nešpor, 1995)

Podle Walde et al. (2002) tvoří první skupinu dívky, které patří do kategorie mladá dospělost (21-34 let), jsou svobodné, bezdětné, nezaměstnané. Druhou skupinou jsou pak ženy ve věku 35-49 let, též nezaměstnané, rozvedené nebo rozloučené, pokud mají děti, obvykle nežijí s nimi. Co se týče první skupiny žen - období dospívání či mladší dospělost - jsou v tomto směru ovlivněny především svými vrstevnickými skupinami.

Podle Kundy (1988) začíná závislost u druhé skupiny žen okolo 30-40 lety. Vznik je zapříčiněn výraznější traumatizací nebo permanentními stresovými situacemi. V pozadí bývá často odcizení si s partnerem, zhoršení manželského soužití, odchod dětí z domu a následné pocity samoty.

Trávníčková (2001) uvádí, že značným procentem alkoholiček jsou vzdělané a vdané ženy. Podle ní tato skutečnost úzce souvisí s dvojnásobnou rolí, kterou žena musí zastávat v zaměstnání a domácnosti, které často vyvolávají stres a úzkost. Následné pití má pak mít funkci úlevy a úniku. Trávníčková dále uvádí, že největší zastoupení žen alkoholiček je mezi 40-50 rokem života. Podle ní je to z důvodu, že u žen jde o produktivní období, ale zároveň už i období bilancování nerealizovaných ambicí a plánů.

U žen závislých na alkoholu je mnohem větší výskyt depresí a úzkostných stavů než u mužů. (Nešpor, 1996). Silnou motivací ženského alkoholismu jsou stresy, úzkosti a zármutky.

Teorie anomie podle Mertona

V této kapitole se pokusím zmínit základní prvky a myšlenky teorie R. K. Mertona, abych tuto teorii lépe pochopila a dokázala ji aplikovat na vybranou problematiku skupinu ve společnosti.

Pojem anomie je v knize *Sociální deviace. Přehled sociologických teorií* od Munkové vysvětlen jako stav beznormnosti, bezzákonnosti zejména ve smyslu morální regulace. Důsledkem anomie pak je, že lidé, kteří se necítí být vázání jasnými morálními pravidly ve sféře dělby práce, se chovají sobecky a snaží se realizovat pouze svůj ekonomický sebezámek. A protože sociální rovnováha jedince i společnosti závisí na tom, aby subjektivní zájmy byly uspokojovány v souladu s normami a hodnotami společnosti, dochází k narušení této rovnováhy, ke stavu anomie. Tento uvolněný prostor bez jasně formulovaných pravidel se naplňuje odchylným jednáním. Roste míra výskytu deviantních fenoménů a rozpadá se sociální konsenzus.

Mertonova teorie anomie vidí jako příčinu deviantního chování v nesouladu mezi sociální strukturou a jejími kulturními cíli. Merton (2007) vysvětluje kulturní cíle jako: „... definované cíle, záměry a zájmy, které jsou vytyčeny jako legitimní předměty snažení pro všechny nebo pro různě postavené příslušníky společnosti. Tyto cíle jsou víceméně integrované - míra jejich integrovanosti je otázkou empirické skutečnosti - a zhruba uspořádané v určitou hodnotovou hierarchii.“

Druhým významným prvkem jsou potom institucionální normy, tj. prostředky a způsoby jakými se cílů dosahuje. Jsou to normy usměrňující a nemusí být vždy nutně v souladu s normami efektivnosti a praktičnosti. Volba prostředků k dosažení kulturních cílů je však těmito institucionálními normami omezena (Merton, 2007).

Podle Mertona je tato teorie typická pouze pro americkou společnost, proto se domníval, že tuto teorii nelze aplikovat na jinou společnost. Ukázalo se však, že základní prvek, kterým je nesoulad mezi institucionálně povolenými prostředky a cíli společnosti, má daleko obecnější přesah, protože reflektuje základní sociální nerovnosti, které jsou trvale přítomny (Munková, 2013).

Merton rozlišuje pět typů individuální adaptace na systém kulturních cílů a institucionálních norem, jež regulují způsoby dosažení těchto cílů. Jedná se o konformitu, inovaci, ritualismus, únik a rebelii. Vše lze přehledně zobrazit jednoduchou tabulkou, kde (+) značí přijetí, (-) odmítnutí a (+-) odmítnutí současných hodnot a dosažení hodnot nových.

<i>Způsoby adaptace</i>	<i>Kulturní cíle</i>	<i>Institucionalizované prostředky</i>
Konformita	+	+
Inovace	+	-
Ritualismus	-	+
Únik	-	-
Rebelie	+ -	+ -

Nejčastějším případem je **konformita**, která představuje přijetí cíle i prostředků společnosti. Tato konformita je zárukou stability společnosti. Podle Munkové (2013) má největší význam v rámci deviantních adaptací **inovace**. Inovace představuje odmítnutí institucionalizovaných prostředků dosahování kulturně předepsaných cílů, ovšem cíle sami o sobě jsou akceptovány. Opakem inovace je **ritualismus**. Tato forma adaptace lze popsat jako odmítnutí kulturních cílů se současným lpěním na dodržování institucionalizovaných norem, které se stávají cíly samy o sobě (Munková, 2013). Rebelie znamená zamítnutí existujících kulturních cílů a prostředků k jejich dosažení, ale je i vyjádřením snahy o jejich nahrazení alternativními cíly a prostředky (Munková, 2013).

Poslední adaptací je únik (retreatismus), který je nejméně častý, ale kterému se budu věnovat nejvíce, z důvodu aplikace v poslední kapitole práce, která se bude věnovat zhodnocení vhodnosti této práce na zvolenou problematiku skupinu v společnosti.

Merton (2007) popisuje jedince, kteří zvolili jako možnost adaptace únik, takto: „ Do této kategorie patří některé adaptivní aktivity psychotiků, autistů, páriů, vyděděnců, tuláků, pobudů, vandrů, notorických alkoholiků a narkomanů. Opustili kulturně předepsané cíle a jejich chování není ani v souladu s institucionálními normami. To neznamená, že v některých

případech není příčinou jejich způsobu adaptace sama sociální struktura, kterou prakticky odvrhli, ani že jejich existence v rámci nějaké oblasti nepředstavuje problém pro příslušníky společnosti“. Tento způsob adaptace má nejvyšší pravděpodobnost výskytu tam, kde jedinec zcela přijme jak kulturní cíle, tak institucionální postupy. Pokud se mu ovšem dlouho nedaří dosáhnout danými prostředky vytyčeného cíle, propadá do rezignace a ta se projeví v únikových mechanismech, které člověka nakonec dovádějí k „úniku“ od požadavků společnosti (Merton, 2007).

Aplikace teorie anomie na zvolenou problémovou skupinu

Jako indikátory pro teorii anomie jsem si vybrala společensky uznávaný cíl pro ženy. Tímto cíle je zvládat perfektně jak roli matky, tak pracující ženy. Prostředky, jak tohoto cíle dosáhnout je být dobrou manželkou/ partnerkou, mít dítě/děti, být zaměstnaná, zvládat starost o domácnost a mnoho dalších. Mnou zvolené prostředky vnímám jako hluboce zakořeněné ve společnosti, jako pomyslné charakteristiky, které by měla splňovat každá „normální“ žena.

I podle závěrů v bakalářské práci Šimůnka (2007) je očekáváno, že žena má upřednostňovat rodinu před kariérou. Podle této práce se nepotvrdilo, že by české ženy měly rovné příležitosti v zaměstnání a v uplatnění v nejvyšších pracovních a politických funkcích. Přitom fenomén společnosti je úspěch, stejně jako ve 30. letech, kdy vznikla Mertona teorie. Pokud ovšem ženy nemají rovné příležitosti, dochází ke konfliktu, jak těchto cílů dosáhnout.

<i>Hlavní cíl společnosti</i>	<i>Cíle žen PODLE KOHO?</i>	<i>Očekávání KOHO?</i>
Úspěch	Role matky	<ul style="list-style-type: none"> • být dobrou matkou • být dobrou manželkou, partnerkou
	Role pracující ženy	<ul style="list-style-type: none"> • být zaměstnaná • přispívat na chod rodiny • být reprezentativní

Podle Mertona (2007) je tlak na dosažení úspěchu přibližuje následujícím způsobem:

- všichni by měli usilovat o stejné vznosné cíle, protože cesta je otevřena všem
- dnešní domnělý neúspěch není ničím jiným, než zastávkou na cestě k budoucímu úspěchu
- skutečným neúspěchem je pouze slevit ze své ambice nebo se jí vzdát

Jak už jsem výše zmínila, stres je často důvodem vzniku alkoholismu u žen. Tento stres právě může vzniknout neuspokojením představ společnosti o plnění dvojité role ženy. Žena se tedy dostává do vypjaté situace, cítí bezmoc. Zde můžeme právě aplikovat Mertonovu individuální adaptaci, kdy se žena vzdává společenských cílů a prostředků k jejich dosažení a volí „únik“ v podobě alkoholu, který u ní způsobuje pocit euforie.

Zhodnocení vhodnosti zvolené teorie

Domnívám se, že teorie anomie se dá použít pouze jako okrajové vysvětlení alkoholismu u jedinců. Z mého pohledu jde z této teorie aplikovat pouze adaptační styly jednotlivců, konkrétně unik, kterým lze vysvětlit unik od cílů společnosti, který jedinec nedokáže splnit.

Jako mnohem vhodnější mi přijde teorie vlivu rodiny na delikventní chování Ivan Nye a Harriet Wilsonové, která klade důraz na vazby v rodině a pokud dítě je vychováváno v rodině alkoholiků, považuje tento stav za „normální“. Je i vědecky prokázáno, že děti alkoholiků mají větší tendence k závislosti na alkoholu než děti, které vyrůstají v rodinném prostředí bez alkoholu.

Použitá literatura

- 📖 MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- 📖 GANERI, A. 2001. *Drogy. Od extáze k agónii*. Praha: Amulet.
- 📖 Trávníčková, I. a kol. (2001). *Specifické aspekty zneužívání drog u žen*. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci
- 📖 Nešpor, K., Csémy, L. (1996). *Léčba a prevence závislostí*. Praha, Psychiatrické centrum
- 📖 Kunda, S. (1988). *Klinika alkoholizmu*. Martin, Osveta
- 📖 MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 168 s. ISBN 9788073803988.
- 📖 MERTON, Robert King. *Studie ze sociologické teorie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 276 s. ISBN 9788086429700.
- 📖 ŠIMÁČEK, Roman. *Postavení ženy ve společnosti*. Brno. Masarykova univerzita. 2007